วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆส ปริทรรศน์
Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review
ISSN : 3057-1952 (ONLINE)

สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

Buddhist Environmentalism and Its Arguments for Biodiversity Conservation

พิชญานันต์ พงษ์ไพบูลย์[1]
Pichayanand Pongpaibool
E-mail : pichayanand.p@ku.th
ประเวศ อินทองปาน[2]
Praves Intongpan
E-mail : fhumpvi@ku.ac.th
ธเนศ ปานหัวไผ่[3]
Tanet Panhuaphai
E-mail : tanet.p@ku.th

Received: *August 12, 2025* **Revised:** *October 6, 2025*
Accepted: *October 8, 2025*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาในเชิงปรัชญาต่อปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ 2) เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ

---

[1] พิชญานันต์ พงษ์ไพบูลย์ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ Student: Doctor of Philosophy, Philosophy and Religion, Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University

[2] รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. Associate Professor in Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University

[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ Assistant Professor in Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University

3) เพื่อเสนอรูปแบบองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบคุณภาพเชิงเอกสาร ซึ่งภาษาไทยและอังกฤษนำเสนองานวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์และนำมาวิพากย์อ้างเหตุผลในเชิงปรัชญา ผลการวิจัย พบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดจริยธรรม จากการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในด้านความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเกินพอดี อันก่อให้เกิดความไม่สมดุลในระบบนิเวศวิทยาที่ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของโลกและกระทบมาที่การดำรงชีวิตมนุษย์ในที่สุด เนื่องจากมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ในงานวิจัยได้ศึกษาสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธที่ได้จากหลักการพระพุทธศาสนาหลายหลักการ เช่น หลักนิยาม 5 หลักกตัญญูกตเวที มรรคมีองค์ 8 ไตรสิกขา ปฏิจจสมุปบาท พุทธจริยศาสตร์ โดยได้พบความเชื่อมโยงในด้านความเกื้อกูลต่อธรรมชาติในหลักการต่าง ๆ ที่นำมาอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้ และใช้เป็นหลักในการมีปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสม และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นรูปธรรมในอนาคต

ส่วนวัตถุประสงค์ที่ 3 องค์ความรู้ใหม่คือ ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง ที่มาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดความเกื้อกูลจากสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ และแนวคิดความเกื้อกูลจากจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วน ที่ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในความเกื้อกูลกันคือ การเป็นห่วงโซ่อาหารเป็นความเกื้อกูลกันเพื่อความอยู่รอด ความหลากหลายทางชีวภาพนั้นเป็นหลักประกันว่า ห่วงโซ่อาหารยังคงอยู่ ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง ได้มาจากการตระหนักรู้ผ่านกระบวนการไตรสิกขาและมรรคมีองค์ 8 และสามารถนำไปเป็นแบบอย่างทางด้านแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้

คำสำคัญ: สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ; การอ้างเหตุผล; การอนุรักษ์; ความหลากหลายทางชีวภาพ

Abstract

This research article aims: 1) to study the philosophical concept of Biodiversity loss and biodiversity conservation, 2) to study Buddhist environmentalism towards Biodiversity, and 3) to present the theoretical model of Buddhist environmentalism and Its arguments for biodiversity conservation.The study employing a documentary research methodology, collecing related data in both Thai and English and subjecting them to philosophical analysis and critical arguments.

According to the first objective, the result showed that biodiversity loss problems have been occurred from human beings' misconduct behaviors toward nature and biodiversity causing the imbalance to ecology system. These problems influence global environmental problems and affect human beings' lives according to the fact that we are part of global biodiversity.

The second objective, based on this research study, Buddhist environmentalism and various selected Buddhist principles such as The Five of Natural Law, Gratitude, The Noble Eightfold Path, Threefold Training, The Law of Causation, Buddhist ethics. By reviewing that, one relating point in all those have found called “Nourishment” which can be pointing out to synthesize the concept to support arguments for biodiversity conservation as well as to have proper relationships and cultivate the right awareness in biodiversity conservation toward the practical success of sustainable development in the future.

The third objective presenting the new theoretical model, which derived from analyzing these concepts, called “The middle way nourishment”. It was analyzed and synthesized based on the nourishment in Buddhist environmentalism and Partnership Ethics as Food chain in the nourishment way for being existence as Biodiversity is the security of healthy life cycle to guarantee that the food chain still exists. “The middle way nourishment” cultivated from Threefold training and The Noble Eightfold Path could be applied as a role concept for Biodiversity conservation.

Keywords: Buddhist Environmentalism; Arguments; Conservation; Biodiversity

บทนำ

ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Loss) มีสาเหตุหลักคือวิถีชีวิตของมนุษย์พัฒนาขึ้นไปตามลำดับอย่างก้าวกระโดดด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นทุกวัน ส่งผลให้มนุษย์ได้รับประโยชน์ตนเป็นใหญ่ และปัญหานี้จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในวงกว้าง[4] แม้ว่ามนุษย์เป็นส่วนน้อยที่อาศัยในโลกนี้เมื่อเทียบกับสิ่งมีชีวิตรอบตัวที่เราเรียกว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ที่หมายรวมถึงสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ พืช ป่าไม้ สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตที่เล็กที่สุด ซึ่งเป็นระบบนิเวศเดียวกับที่มนุษย์อาศัยอยู่ ผลจากการใช้ชีวิตโดยการใช้สิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่ส่งผลให้เกิดปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การขาดสมดุลในระบบนิเวศโดยรวม ปัญหาเหล่านี้ย่อมกระทบโดยตรงถึงชีวิตมนุษย์เพราะมนุษย์อาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิตในมุมของห่วงโซ่อาหาร เช่น สภาพอากาศเปลี่ยนแปลง การสูญพันธุ์สัตว์ป่า น้ำท่วม ฝนกรด เป็นต้น จึงทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า มนุษย์ต้องเริ่มคิดและไตร่ตรองว่าสิ่งใดก่อปัญหา สิ่งไหนคือทางแก้ วิธีการใดที่จะนำมาใช้ได้อย่างดีและยั่งยืน เพื่อรักษาระบบนิเวศให้สมดุล ทั้งปัจจุบันและอนาคตของมนุษย์ พืช สัตว์และโลกใบนี้

แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ ที่เป็นการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ มาประสานกันเพื่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติในการแก้ปัญหา พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการแก้ปัญหาดังจะเห็นได้

[4] Schirrmeister B.E., Gugger M., Donoghue P.C, (2015), Cyanobacteria and the Great Oxidation Event: evidence from genes and fossils, **Palaeontology,** 58(5):769–785.

จากหลักธรรมอริยสัจ 4 ที่เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ เริ่มแต่เห็นความทุกข์ พิจารณาสาเหตุของทุกข์ ความดับทุกข์ และทางที่ปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ หรือเรียกว่ามรรคมีองค์ 8 หรือทางสายกลาง[5] ดังนั้น หากมองว่าปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพเป็นทุกข์ร่วมกันอย่างหนึ่งของมนุษย์ในโลกและสิ่งมีชีวิตในกรอบความหลากหลายทางชีวภาพ แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธนี้ เป็นสิ่งที่ตรงจุดที่นำมาศึกษาเพื่ออ้างเหตุผล (Arguments) ในการแก้ปัญหาหรือที่เรียกว่า การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Conservation)

หากพิจารณาในด้านปัญหาความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งอิทธิพลจากการดำเนินชีวิตแยกไปจากหลักทางสายกลางจนส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ ประเด็นนี้เองมีให้เห็นในพระพุทธศาสนาในหลายมิติ ดังตัวอย่างหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัส ความว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง ทุกวันนี้มนุษย์กำหนัดแล้วด้วยความกำหนัดผิดธรรม ถูกความโลภไม่สม่ำเสมอครอบงำ ประกอบด้วยมิจฉาธรรม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้น จึงเกิดทุพภิกขภัย ข้าวกล้าเสีย เป็นเพลี้ย ไม่ให้ผล เพราะเหตุนั้นมนุษย์จึงต้องล้มตายกันมาก”[6] จากประเด็นนี้ พุทธปรัชญามีหลักที่น่าสนใจในการที่จะนำมาใช้สร้างความสมดุลอยู่มาก ที่สามารถนำมาศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในทางปฏิบัติได้ ดังปรากฏในพุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสูตร หลักธรรม ชาดก และแนวทางการปฏิบัติของชาวพุทธ เป็นต้น[7] ยกตัวอย่างเช่น นิยาม 5, หลักกตัญญู, อริยสัจ 4, ศีล 5, ปฏิจจสมุปบาท, พรหมวิหาร 4, นิยาม 5, ชาดก เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ และจริยศาสตร์ ที่เรียกกันว่าจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Ethics of Biodiversity) อย่างไรก็ดี ในด้านจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพนี้ก็ยังมีปัญหาว่าด้วยความสำคัญในด้านของการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ที่โยงใยในด้านจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) เพื่อใช้อ้างเหตุผลแก้ปัญหาเรื่องที่มาจากการตระหนักรู้และเข้าใจถึงสาเหตุปัญหาที่เกิด และมีแนวทางในการปฏิบัติและได้ลงมือปฏิบัติอันจะนำมาซึ่งความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม ประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สนใจศึกษา อย่างไรก็ตาม การมองคุณค่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวและนอกตัวเป็นประเด็นสำคัญดังที่ White[8] กล่าวว่า จริยศาสตร์ในการอนุรักษ์อยู่บนพื้นฐานของระบบค่านิยมทางปรัชญาสองประการคือคุณค่านอกตัว (คำจำกัดความกว้างรวมถึงคุณค่าทั้งหมดที่มาจากภายนอกของสิ่ง

---

[5] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (2559), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 36, กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

[6] องฺ.ติก. (ไทย) 20/57/221

[7] ประเวศ อินทองปาน, (2559), **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม,** พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

[8] White, P. S, 2013, “Derivation of the extrinsic values of biological diversity from its intrinsic value and of both from the first principles of evolution,” **Conservation Biology,** 27 (6).

ที่ได้รับการประเมิน)และคุณค่าในตัว โดยได้มีการศึกษางานของนักวิชาการหลายท่านและได้กล่าวถึงความหมายคุณค่านอกตัวและในตัวเชิงปรัชญาไว้ อนึ่ง ราชบัณฑิตยสถาน (2532: 38–39) ได้นิยามความหมายว่า Extrinsic value ค่านอกตัว : การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีค่านอกตัว หมายความว่า เราต้องการสิ่งนั้นมิใช่เพราะตัวสิ่งนั้นเอง แต่เพราะสิ่งนั้นเป็นเครื่องมือทำให้ได้มาซึ่งสิ่งอื่น ตัวอย่างเช่น คนทั่วไปต้องการเงิน เพราะเงินเป็นเครื่องมือให้เราได้มาซึ่งสิ่งอื่น ๆ ที่ต้องการ จึงถือว่าเงินมีค่านอกตัว เช่น ใช้เงินซื้อสิ่งบำรุงความสุข ส่วนความสุขนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าในตัว (Intrinsic value) กล่าวได้ว่า คุณค่าในตัวเองเป็นสิ่งถาวรและมั่นคงและมีจุดมุ่งหมายในตัวเอง

อนึ่ง แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในทัศนะของ Le Duc [9] ซึ่งได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมว่าเป็นความสัมพันธ์ที่จำเป็นในทุกชีวิตมนุษย์ และต้องมีส่วนในกระบวนการของการปลูกจิตสำนึกของมนุษย์ทุกคน ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นตัวชี้วัดให้เห็นกระบวนการพัฒนาทางด้านจิตใจของมนุษย์ด้วยความดีต่าง ๆ เช่น ความเมตตา ความอ่อนโยน ความยับยั้งชั่งใจและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ที่เกิดขึ้นจากการได้รับการขัดเกลามาจากหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ไม่เพียงแค่ช่วยให้มนุษย์กระทำดีต่อกันและเท่านั้นแต่ยังส่งผลไปถึงการปฏิบัติดีจากการตระหนักรู้ในสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วยและ Le Duc เองให้ความสนใจในการศึกษาหลักการแนวพุทธนี้ว่ามีมิติแนวระนาบคือการนำไปปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม และในมิติแนวดิ่งในด้านการพัฒนาจิตสำนึกของผู้ปฏิบัติ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยยังมุ่งศึกษาจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วน (Partnership Ethics) ที่ศึกษาโดย Carolyn Merchant[10] ซึ่งมองว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นจริยธรรมที่การกระทำของมนุษย์ในด้านที่ส่งผลดีต่อความต้องการของมนุษย์ และสิ่งที่ธรรมชาติต้องการ ซึ่งสามารถลดการกระทำรุนแรงของมนุษย์ต่อธรรมชาติได้ ซึ่งนี่คือ ความเกื้อกูล เช่นกัน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยศึกษาความเกื้อกูลจากสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ มีสิ่งใดที่สามารถนำมาสนับสนุน ประสาน เสนอประเด็นเสริมต่อจากจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนได้บ้าง สิ่งใดที่ความเกื้อกูลของสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธมีมุมมองที่แตกแขนง และสามารถนำมาอ้างเหตุผลในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมุมมองของความเป็นพหุ ความเชื่อ และหลักปฏิบัติใดหรือสิ่งใดที่เป็นความเกื้อกูลต่อความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวพุทธที่ส่งประเด็นให้เอื้อประโยชน์ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้

---

[9] Le Duc, A, 2018, "A Framework for Buddhist environmentalism: The horizontal and vertical dimensions," **International Journal of Buddhist Thought and Culture,** 28(1): 177–203.

[10] Merchant, C, 2010, **Environmentalism: From the Control of nature to Partnership,** (Online). https://nature.berkeley.edu/departments/espm/env-hist/Moses.pdf, June 10, 2023.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาในเชิงปรัชญาต่อปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์
2. เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ
3. เพื่อเสนอรูปแบบองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธตามหลักการจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมและหลักธรรมในศาสนาพุทธที่เพื่อนำมาอ้างเหตุผลในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยจะใช้วิธีในการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในภาษาไทยและอังกฤษ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ และพุทธปรัชญา รวมถึงข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอข้อมูลรูปแบบการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้วยอ้างเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ ซึ่งกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อมูล

ผลการวิจัย

1. เชิงปรัชญาต่อปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ พบว่า มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งในการทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อมองคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อดูสาเหตุว่าเหตุใดจึงต้องมีการอนุรักษ์ โดยการพิจารณาคุณค่านอกตัวและคุณค่าในตัว เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพนั้นมีความเป็นพหุ ดังนั้น จึงได้นำหลักการเกี่ยวกับพหุนิยมมาวิเคราะห์แล้วพบว่า ไม่มีแนวทางสำเร็จรูปทางใด มีแต่แนวทางที่เหมาะสมที่จะใช้ในการอนุรักษ์ที่เหมาะสมโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม ตามความหลากหลายด้านสายพันธุ์ ชนิดพันธุ์ ถิ่นอาศัย และให้เหมาะสมวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ของมนุษย์ในถิ่นนั้น โดยการนำแนวทางร่วมกันจากการร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วน รัฐ ประชาชนในพื้นที่ องค์กรต่าง ๆ เป็นต้น ต้องมีการให้ความรู้เพิ่มเติมในการอนุรักษ์แก่คนในชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศและระหว่างประเทศ การมีแนวทางด้านจริยศาสตร์มาสนับสนุนทำให้มนุษย์รู้ว่าสิ่งใดไม่ควรทำเพราะก่อให้เกิดปัญหาสูญเสียและสิ่งใดควรทำเพราะอนุรักษ์ธรรมชาติไว้

2. สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่า แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธนี้ เหมาะสมกับผู้ที่สนใจจะอนุรักษ์ในด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพหรือต้องการจะพัฒนาตนเองโดยไม่ขึ้นอยู่กับศาสนาของบุคคลนั้น เพราะหลักการแนวพุทธเน้นให้ความสำคัญในด้านการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยสาเหตุจริง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้นการนำสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธนี้มาใช้ในการแก้ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพจะเป็นประโยชน์ในวิเคราะห์เหตุ–ปัจจัย เพื่อหาหนทางในการแก้ปัญหานั้นด้วยการปฏิบัติตามแนวทางของหลักธรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมา หลักการแนวพุทธไม่ใช่เป็นเพียงหลักการอุดมคติเพราะมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนเช่นใน ดังที่ วิจิตร คดเกี้ยว และประเวศ อินทองปาน[11] กล่าวว่า ทางสายกลางในมรรคมีองค์ 8 ผ่านการฝึกฝนอบรมตนเองอย่างจริงจังตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาจิตสำนึกก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในการแสดงออกที่เหมาะสม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พบว่าในหลักการแนวพุทธมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่ คือการเกื้อกูลกันในความสัมพันธ์ทั่วไป และความเกื้อกูล ที่เป็นความรู้สึกเกื้อกูลที่บ่มเพาะออกมาจากจิตสำนึก ซึ่งในแนวคิดความเกื้อกูลนี้เป็นหลักที่ผู้วิจัยนำเสนอในการอนุรักษ์

3. รูปแบบองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่า การนำ ความเกื้อกูล ในสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ มาเพื่อวิเคราะห์เพื่ออ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์นี้ ผู้วิจัยได้เน้นไปที่เหตุก่อนว่าทำไมความหลากหลายจึงสำคัญ โดยวิเคราะห์หลักกำเนิด 4 ประการ ดังที่พระพุทธองค์แสดงไว้ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก์ [12]ว่า สารีบุตร กำเนิด 4 ชนิดนี้ กำเนิด 4 ชนิด มีประการใดบ้าง โดยที่ผู้วิจัยขอนำมาขยายความตามสำนวนผู้วิจัยดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านได้จำแนกถึงลักษณะการเกิดของสัตว์ทั้งหลายอันมีอยู่ 4 ประการได้แก่

1. ชลาพุชะ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ ได้แก่ มนุษย์ และสัตว์ที่คลอดออกมาเป็นตัว เช่น มนุษย์ แมว ช้าง
2. อัณฑชะ สัตว์ที่เกิดในไข่ ได้แก่ สัตว์เกิดเป็นฟองขึ้นก่อน เช่น ไก่ นก จระเข้ เป็นต้น
3. สังเสทชะ สัตว์ที่เกิดในเถ้าไคล ได้แก่ สัตว์ที่เกิดในที่โสมม เช่น หนอน เป็นต้น
4. โอปปาติกะ สัตว์ที่เกิดโดยผุดขึ้นหรืออุบัติขึ้นมาเอง ไม่ต้องอาศัยมารดาบิดา เช่น เทวดา หรือสัตว์นรก เป็นต้น

ในกำเนิดทั้ง 4 นั้น มีความเชื่อเรื่องกรรมว่าเมื่อสรรพสัตว์จะไปกำเนิดที่ไหน เกิดเป็นอะไรก็เป็นไปตามกรรมที่ตนเป็นผู้ก่อไว้ แต่เกิดขึ้นมาเองด้วยอำนาจกรรมของตนเอง ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าโลกหน้ามีอยู่จริงด้วยบุญกรรมของตน เป็นเหตุผลสืบเนื่องกันไป

---

[11] วิจิตร คดเกี้ยว และประเวศ อินทองปาน, (2560), “การศึกษาวิเคราะห์อริยมรรคมีองค์แปดในปรัชญาพุทธศาสนาเถรวาทและความสมดุลทางนิเวศวิทยา”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,** 13(3).

[12] ม.มู. (ไทย) 12/152/151

ตั้งแต่การกำเนิดจนชีวิตหลังความตาย ความหลากหลายที่ลึกซึ้งในพระพุทธศาสนายังได้แบ่งเทพเทวดาออกเป็น 3 ประเภท [13]ได้แก่ สมมติเทพ (พระราชา พระราชินี หรือพระราชโอรส พระราชธิดา เป็นเทพโดยสมมติ) อุปปัตติเทพ (หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด คือ ท่านผู้ทำความดีไว้เมื่อเป็นมนุษย์ตาย แล้วเกิดเป็นเทวดา) และวิสุทธิเทพ หมายถึง เทพโดยความบริสุทธิ์ คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

ส่วนหลักอินทรีย์ 5 ประการ ของปรัชญาเชนได้แบ่งชีวิตออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่[14]

1. เอกอินทรีย์ (Ekindriya) – มีเพียงร่างกายเท่านั้น เช่น พืช
2. ทวิอินทรีย์ (Dviindriya) – มีลิ้นและร่างกาย เช่น หนอนผีเสื้อ
3. ไตรอินทรีย์ (Teen Indriya) – มีจมูก ลิ้น และร่างกาย เช่น มด
4. จตุอินทรีย์ (Choindriya) – มีตา จมูก ลิ้น และร่างกาย เช่น งู
5. ปัญจะอินทรีย์ (Punch indriya) – มีหู ตา จมูก ลิ้น และร่างกาย เช่น มนุษย์

อธิบายเพิ่มเติมได้ว่า ตรสะ (Trasa) คือสิ่งมีชีวิตที่มีอินทรีย์ทั้ง 5 และสถาวระ (Sthavara) เป็นสัตว์ที่มีเอกอินทรีย์ คือ อวัยวะรับสัมผัสอันเดียว สถาวระ มี 5 ประเภท กล่าวคือ กายดิน กายน้ำ กายไฟ กายอากาศ และพืช ดังที่กล่าวมานี้จะ เข้าใจได้ว่า เชนได้ตระหนักมานานแล้วว่าพืชมีชีวิต มีร่างกายเป็นชีวิต พืชมีการเกิด เติบโต และตายเช่นเดียวกับมนษย์ มีพัฒนาการด้านการเจ็บป่วยรู้สึกเจ็บเมื่อถูกเด็ดหรือตัดโค่น ดังนั้นในกฎอหิงสาไม่ควรเบียดเบียนหรือทำลายชีวิตพืช

เพื่อสนับสนุนความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ และได้นำแนวคิดความเกื้อกูลสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนเพื่อสนับสนุนและเสริมประเด็นในด้านความเกื้อกูล ว่ามีความเป็นรูปธรรมเป็นสากลมากพอที่จะใช้ในการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ และเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในแนวคิดความเกื้อกูล ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพใหม่ของความเกื้อกูล ผ่านการบริโภคในห่วงโซ่อาหารที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสมดุลในระบบนิเวศ ความเกื้อกูล ที่ไม่ได้หมายความถึงการช่วยเหลือ ทะนุถนอม แต่เป็นการเกื้อกูลเพื่อรักษาสมดุล เพื่อให้มีชีวิตรอดหรือการกินเพื่ออยู่ (อยู่รอด) ดังนั้น “ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง” จากจิตสำนึกโดยการพัฒนาตามหลักการแนวพุทธจะเป็นแนวทางเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างทางด้านแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้เหมาะสมและยั่งยืน

---

[13] ขุ จู. (ไทย) 30/214/112)

[14] Jain, N. K, 2021, “From the roots to the soul: Exploring the significance of vegetation in Jainism,” **International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology**, 10 (11): 14430–14434.

อภิปรายผลการวิจัย

1. เชิงปรัชญาต่อปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ พบว่า มนุษย์มีบทบาทเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียต่อความสมดุลของระบบนิเวศ สาเหตุสำคัญมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การตัดไม้ทำลายป่า การปล่อยมลพิษ การล่าสัตว์และการทำประมงเกินขีดความสามารถของระบบนิเวศ รวมถึงการแทรกแซงด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับความสามารถของธรรมชาติในการฟื้นตัว สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในระดับพันธุกรรม ระดับชนิดพันธุ์ และระดับระบบนิเวศ ผู้วิจัยได้นำหลักจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพ มาวิเคราะห์ โดยมองถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพทั้ง คุณค่าในตัว และ คุณค่านอกตัว ในมุมมองปรัชญาสิ่งแวดล้อมถือว่าความหลากหลายทางชีวภาพมีคุณค่าในตัวเองที่ควรได้รับการคุ้มครองโดยไม่ขึ้นกับประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับ ขณะเดียวกันก็มีคุณค่านอกตัวที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น ความมั่นคงด้านอาหาร การแพทย์ และการรักษาสมดุลทางสิ่งแวดล้อม การพิจารณาทั้งสองมิติช่วยให้มนุษย์เข้าใจว่าการอนุรักษ์มิใช่เพียงเพื่อมนุษย์เท่านั้น แต่เพื่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่อยู่ร่วมกันในระบบนิเวศเดียวกัน การวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดพหุนิยม พบว่า ไม่มีแนวทางการอนุรักษ์แบบสำเร็จรูปที่ใช้ได้ทุกสถานการณ์ เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพมีลักษณะเป็น “พหุ” หรือหลากหลายทั้งในด้านชนิดพันธุ์ ถิ่นอาศัย และบริบททางวัฒนธรรมและสังคม การกำหนดมาตรการอนุรักษ์จึงควรปรับให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Adom ที่ชี้ว่า กลยุทธ์การอนุรักษ์ที่ประสบความสำเร็จต้องอิงกับบริบทเฉพาะถิ่นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน

ผลการวิจัยยังชี้ว่า แนวทางที่เหมาะสมคือการประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรระหว่างประเทศ และชุมชนท้องถิ่น เพื่อร่วมกันออกแบบมาตรการที่ครอบคลุมและยั่งยืน การให้ความรู้และสร้างความตระหนักรู้ในทุกระดับตั้งแต่ชุมชนจนถึงระดับประเทศและระหว่างประเทศมีความสำคัญยิ่ง การให้ความรู้เชิงจริยศาสตร์สามารถทำให้มนุษย์ตระหนักถึงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบและเลือกปฏิบัติสิ่งที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Le Duc ที่เสนอกรอบแนวคิดพุทธสิ่งแวดล้อมนิยม ซึ่งเน้นการผสานมิติทางจิตวิญญาณและจริยธรรมกับการอนุรักษ์ โดยชี้ให้เห็นว่าการปลูกฝังคุณธรรมและความเมตตาต่อสรรพชีวิตเป็นรากฐานของการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นมุมมองที่ช่วยเสริมให้แนวทางจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพมีมิติทางคุณธรรมเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Merchant ที่ชี้ว่าการเปลี่ยนจากแนวคิด “การควบคุมธรรมชาติ” ไปสู่ “การเป็นหุ้นส่วนกับธรรมชาติ” เป็นหัวใจของการจัดการสิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบัน การมองธรรมชาติเป็นหุ้นส่วนหมายถึงการให้คุณค่าและเคารพต่อสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศทั้งหมด โดยลดทอนการแสวงหาประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว โดยสรุป การศึกษานี้ยืนยันว่า การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพต้องตั้งอยู่บนรากฐานของจริยธรรมและพหุนิยม โดยมีการปรับกลยุทธ์ให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะถิ่น และต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่

ยั่งยืน ความรู้เชิงจริยศาสตร์จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความตระหนักและเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในทิศทางที่เอื้อต่อการรักษาสมดุลของธรรมชาติและคุณค่าของชีวิตทุกรูปแบบ

2. สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่า แนวคิดนี้มิได้จำกัดอยู่เพียงผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่สามารถนำไปใช้ได้กับบุคคลทั่วไปที่สนใจการอนุรักษ์หรือการพัฒนาตนเอง เนื่องจากแก่นของแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธอยู่ที่การวิเคราะห์เหตุและปัจจัยอย่างลึกซึ้ง เพื่อตระหนักถึงสาเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง และใช้ความเข้าใจนั้นในการกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างมีระบบหลักการในพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุปบาท เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุ–ปัจจัยของปรากฏการณ์ทั้งปวง รวมถึงปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ในด้านการอนุรักษ์จะช่วยให้สามารถมองเห็นรากของปัญหา เช่น การบริโภคเกินความจำเป็น ความโลภทางเศรษฐกิจ หรือการจัดการทรัพยากรที่ไม่สมดุล และสามารถกำหนดวิธีแก้ไขที่เน้นการลดเหตุแห่งทุกข์เหล่านั้น นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธยังมีจุดเด่นที่ไม่ใช่เพียงอุดมคติ แต่มีแนวทางปฏิบัติชัดเจน ผ่านหลักมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางสายกลางในการดำเนินชีวิตที่ไม่สุดโต่งทั้งในทางเสพสุขหรือทางทรมานตน เมื่อนำมาปฏิบัติจริงร่วมกับหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) จะช่วยพัฒนาจิตสำนึกและทักษะการดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล การฝึกฝนเช่นนี้ไม่เพียงปรับพฤติกรรมของบุคคล แต่ยังส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ในระดับชุมชนและสังคม ผู้วิจัยพบว่าแก่นของแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธอยู่ที่ “ความเกื้อกูล” ซึ่งมีทั้งความเกื้อกูลในความสัมพันธ์ทั่วไปและความเกื้อกูลที่เกิดจากจิตสำนึก อนึ่ง ตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์ถือเป็นสัตว์ประเสริฐ เรียกว่าเป็นคนดี ความเป็นคนดีที่ว่ามานี้มีความสอดคล้องกับ ผู้มีความกตัญญูกตเวที ดังเช่น พระสุทัศน์ กตสาโร (ประทุมแก้ว) (2556: ก) กล่าวว่า ความกตัญญู คือความรู้และการยอมในบุญคุณของบุคคบที่กระทำแล้วทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวม ตลอดถึงสถาบัน สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งการยอมรับในบุญคุณนี้จะมีผลต่อตัวบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม และบุคคลนั้นจะพยายามกระทำการทดแทนพระคุณตอบด้วยการ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง ดูแล บำรุงรักษาให้มีสภาพที่คงอยู่อย่างดีงาม อันเป็นที่มาของสังคมที่มีความสงบสุขและก่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตาม ความเกื้อกูลในที่นี้ไม่เพียงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น แต่ยังครอบคลุมถึงระบบนิเวศทั้งหมด การบ่มเพาะจิตสำนึกแห่งความเกื้อกูลจะนำไปสู่การกระทำที่เคารพและปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพชีวภาพ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานเนื่องน้อย บุณยเนตร[15] ได้เขียนหนังสือเรื่องจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก ที่กล่าวถึงพุทธปรัชญาว่าเป็นแนวคิดทางศาสนาที่โยงใยทุกสรรพสิ่ง แสดงถึงเอกภาพของทุกสิ่งภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาท หมายความว่าการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์นอกจากจะส่งกระทบไปสู่สิ่งอื่น ในแง่ของการเป็นเหตุ

[15] เนื่องน้อย บุญเนตร, (2537), **จริยธรรมสิ่งแวดล้อม: โลกทัศน์ในปรัชญาพุทธและปรัชญาตะวันตก,** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัจจัยแล้ว ผลที่เกิดอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญมาก ได้แก่ ผลที่เกิดแก่กระบวนธรรมในมนุษย์เอง ในขณะที่การเบียดเบียนโลกธรรมชาติของมนุษย์ จะมีผลต่อต้นไม้ แม้น้ำ ลำธาร สัตว์ ฯลฯ ดังนั้น การกระทำของมนุษย์แสดงให้เห็นถึงการโยงใยสิ่งต่าง ๆ ในสากลจักรวาล ในขณะเดียวกันก็ยอมรับความแตกต่างระหว่างกระบวนธรรมที่เรียกว่า “มนุษย์” “สัตว์” “พืช” ฯลฯ ว่ามีเหตุปัจจัยปรุงแต่งบางประการต่างกัน ที่เรียกว่ากฎธรรมชาติประเภทหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ และสัตว์ต่างไปจากสิ่งอื่นคือกรรม หรือกฎแห่งกรรม รวมทั้งสอดคล้องกับ Le Duc[16] ที่พัฒนา “กรอบแนวคิดสิ่งแวดล้อมแนวพุทธ” โดยเน้นทั้งมิติแนวนอน (การอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น) และมิติแนวตั้ง (การพัฒนาจิตวิญญาณและคุณธรรม) ซึ่งทั้งสองมิตินี้เชื่อมโยงกันและส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

3. รูปแบบองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่า การนำแนวคิด “ความเกื้อกูล” ในสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธมาใช้เป็นฐานในการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นการวางกรอบที่มุ่งเน้นไปยัง “เหตุ” ก่อน คือ การชี้ให้เห็นว่าทำไมความหลากหลายจึงมีความสำคัญ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โดยอ้างอิง “หลักกำเนิด 4 ประการ” และ “หลักอินทรีย์ 5 ประการ” ของศาสนาเชน เพื่อสนับสนุนมิติทางปรัชญาและศีลธรรมที่มองความหลากหลายทางชีวภาพเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่า การอนุรักษ์มิใช่เพียงการปกป้อง แต่คือการรักษาสมดุลและความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความเกื้อกูลของสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธมาเทียบกับ “จริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วน” ซึ่งมองว่ามนุษย์และธรรมชาติอยู่ในสถานะของผู้มีส่วนร่วมเท่าเทียมกัน การเกื้อกูลในความหมายนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการช่วยเหลือแบบเมตตาธรรม แต่รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น การล่า การกิน หรือการใช้ทรัพยากร โดยยังคงรักษาสมดุลในระบบนิเวศ แนวคิดนี้จึงเป็น “ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธที่เน้นความพอดีและการลดความสุดโต่งทั้งสองด้าน

จากการสังเคราะห์ ผู้วิจัยได้เสนอภาพใหม่ของ “ความเกื้อกูล” ที่ไม่เพียงหมายถึงความโอบอ้อมอารี หากแต่รวมถึงการมีส่วนร่วมในวงจรชีวิตและห่วงโซ่อาหารเพื่อรักษาสมดุล เช่น การที่สัตว์นักล่าและเหยื่ออยู่ร่วมกันในระบบนิเวศอย่างสมดุล หรือการที่มนุษย์บริโภคทรัพยากรในระดับที่ไม่เกินความสามารถของธรรมชาติที่จะฟื้นตัวได้ การมองความเกื้อกูลในมิตินี้ทำให้การอนุรักษ์ไม่ใช่การหยุดยั้งปฏิสัมพันธ์ธรรมชาติ แต่เป็นการกำกับให้ปฏิสัมพันธ์นั้นดำเนินไปอย่างพอดีและยั่งยืน ผลการวิจัยสอดคล้องกับ Capra ที่เสนอแนวคิด “Web of Life” ว่าทุกชีวิตเชื่อมโยงกันในโครงข่ายเดียว การดำรงอยู่ของแต่ละสิ่งมีชีวิตขึ้นอยู่กับการรักษาสมดุลและความสัมพันธ์ในระบบทั้งหมด แนวคิดนี้สนับสนุนมุมมองที่ว่าความเกื้อกูลมิใช่เพียงการช่วยเหลือฝ่ายเดียว แต่คือการพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะองค์รวม สอดคล้องกับ Naess

[16] Le Duc, A, 2018, “A Framework for Buddhist environmentalism: The horizontal and vertical dimensions,” **International Journal of Buddhist Thought and Culture,** 28(1).

ผู้ก่อตั้งแนวคิด Deep Ecology ซึ่งเน้นว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุมชนชีวภาพ (biotic community) และทุกชีวิตมีคุณค่าในตัวเอง การอยู่รอดของสายพันธุ์หนึ่งต้องไม่ทำลายความสามารถในการอยู่รอดของสายพันธุ์อื่น มุมมองนี้สอดคล้องกับแนวคิดความเกื้อกูลแบบทางสายกลางที่ผู้วิจัยนำเสนอ

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้นี้เป็นแนวคิดในลักษณะรูปแบบทางทฤษฎี เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาตามลำดับ คือ

1. ความเกื้อกูลที่เสริมประเด็นออกมาจากสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธในทัศนะของ Le Duc ทั้งในมิติแนวระนาบในความสัมพันธ์ทั่วไปที่พึงกระทำตามหลักจริยศาสตร์ และความเกื้อกูลในแนวดิ่ง โดยความรู้สึกเกื้อกูลที่บ่มเพาะออกมาจากจิตสำนึกในการพัฒนาตนเองของบุคคล ในด้านสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ ความเกื้อกูลที่ได้จากจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนนั้นมีความโยงใยกันอยู่คือการให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน

2. ความเกื้อกูลกัน ในทัศนะโดยทั่วไปนั้นให้ภาพลักษณ์ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูล การทะนุถนอม การรักษาไว้ การเอื้อเฟื้อต่อกัน การบรรเทาทุกข์ ตามความหมายและภาพลักษณ์ที่น่าจะสื่อออกมาได้เมื่อนึกเห็นตามคำว่าเกื้อกูล แต่ภาพตรงกันข้ามกับ ความเกื้อกูล เช่น ความเบียดเบียน การทำร้าย การบริโภค ซึ่งตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงเช่น ภาพเสือกินกวาง มนุษย์บริโภคเนื้อสัตว์ หรือภาพใด ๆ มนุษย์มองแล้วไม่รู้สึกชื่นชมอยากจะยิ้มไปกับความเกื้อกูลนั้นด้วย แต่จากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิด ความเกื้อกูล ที่มีอยู่ในการบริโภคซึ่งมีความเป็นไปได้หากตีความจากประมวลหลักการเกื้อกูลในจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วน และสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ

3. ความสมดุลทางระบบนิเวศ คือ “ความสมดุลในห่วงโซ่อาหาร” อันเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน และความอยู่รอดของความหลากหลายทางชีวภาพทั้งมวล คือ “ความเกื้อกูล” จาก “การกินเพื่ออยู่” (อยู่รอด) อย่างแท้จริง แต่เกื้อกูลอย่างไรให้สมดุลให้อยู่ในทางสายกลาง คือการที่ใช้สัมมาทิฏฐิเป็นตัวเริ่มซึ่ง “ความหลากหลายทางชีวภาพ” นี้เป็นการรับประกันความแข็งแรงของห่วงโซ่อาหาร และการกินกันในห่วงโซ่อาหารนั้นเองเป็นเช่นหลักประกันความอยู่รอดอย่างยั่งยืน อาจจะมีผู้โต้แย้งในมุมนี้ว่า การเกื้อกูลนั้นควรจะอยู่ในรูปแบบการช่วยเหลือ ไม่ใช่ในรูปการกินกันอย่างโหดร้าย แต่ผู้วิจัยจะขอชี้ประเด็นโต้แย้งกลับไปว่า ความเกื้อกูลในทางสายกลาง ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมานี่ คือ ความเกื้อกูล ตามหลักธรรมชาติที่เป็นไปของสิ่งมีชีวิตที่ต้องมีการกินกันเพื่อเป็นความเกื้อกูล หากเราลองตัดภาพความโหดร้ายที่คุ้นชินออกแล้ว จะเกิดความเข้าใจในประเด็นนี้มากขึ้น กล่าวคือ “ความหลากหลายทางชีวภาพ” ทำหน้าที่เป็นหลักประกันให้ห่วงโซ่อาหารนี้และ “การเกื้อกูลแบบทางสายกลาง” กันในรูปแบบนี้คือความเป็นไปตามธรรมชาติอย่างแท้จริง หากเราเพียงแต่ละวางความรู้สึกโหดร้าย ความจริงในข้อนี้จะปรากฏขึ้นได้

ดังนั้น แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธสามารถนำมาเป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่ให้คุณค่าต่อสิ่งมีชีวิต ที่นำไปเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพต่อไป

3. ความสำคัญของความเป็นพหุว่ามีความสำคัญเช่นไร โดยได้นำมาวิเคราะห์กับหลักกำเนิด 4 ประการ พบว่าสามารถนำมาสนับสนุนว่าความหลากหลายทางชีวภาพมีมาแต่กำเนิดสิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้เป็นอย่างดี สิ่งมีชีวิตได้ถูกจำแนกพวกตนตั้งแต่แรกเกิดไม่ว่าจะด้วยการกำเนิดหรือประสาทสัมผัสและมีความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน แนวคิดความเกื้อกูลในสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อนำมาวิเคราะห์และเสริมประเด็นกับ จริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนแบบตะวันตก และสนับสนุนให้เห็นคุณค่าของสิ่งมีชีวิตทางความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็นอย่างดี การอ้างเหตุผล ในงานวิจัยนี้คือการนำเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์กันมาวิเคราะห์และพบแนวคิดความเกื้อกูลนั้นเหมาะสมกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และก่อให้เกิดการเสนอองค์ความรู้ใหม่ในแนวคิดความเกื้อกูล ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพใหม่ของ ความเกื้อกูล ผ่านการบริโภค ในห่วงโซ่อาหารที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสมดุลในระบบนิเวศ ความเกื้อกูลที่ไม่ได้หมายความถึงการช่วยเหลือ ทะนุถนอม แต่เป็นการเกื้อกูลเพื่อรักษาสมดุล เพื่อให้มีชีวิตรอดหรือการกินเพื่ออยู่ (อยู่รอด) โดยได้ขมวดประเด็นว่า “ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง” จะเป็นแนวทางเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างทางด้านแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้เหมาะสมและยั่งยืน

บทสรุป

มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งในการทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การพิจารณาคุณค่านอกตัวและคุณค่าในตัว เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพนั้นมีความเป็นพหุ จึงได้นำหลักการเกี่ยวกับพหุนิยมมาวิเคราะห์แล้วพบว่า ไม่มีแนวทางสำเร็จรูปทางใด มีแต่แนวทางที่เหมาะสมที่จะใช้ในการอนุรักษ์ที่เหมาะสมโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม ตามความหลากหลายด้านสายพันธุ์ ชนิดพันธุ์ ถิ่นอาศัย และให้เหมาะสมวัฒนธรรม ต้องมีการให้ความรู้เพิ่มเติมในการอนุรักษ์แก่คนในชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศและระหว่างประเทศ การมีแนวทางด้านจริยศาสตร์มาสนับสนุนทำให้มนุษย์รู้ว่าสิ่งใดไม่ควรทำเพราะก่อให้เกิดปัญหาสูญเสียและสิ่งใดควรทำเพราะอนุรักษ์ธรรมชาติไว้

แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธนี้ เหมาะสมกับใครก็ตามที่สนใจจะอนุรักษ์ในด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเพราะหลักการแนวพุทธเน้นให้ความสำคัญในด้านการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยสาเหตุจริง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อหาหนทางในการแก้ปัญหานั้นด้วยการปฏิบัติตามแนวทางของหลักธรรมต่าง ๆ เช่น ทางสายกลางในมรรคมีองค์ 8 ผ่านการฝึกฝนอบรมตนเองอย่างจริงจังตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาจิตสำนึกก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในการแสดงออกที่เหมาะสม และความเกื้อกูล ที่เป็นความรู้สึกเกื้อกูลที่บ่มเพาะออกมาจากจิตสำนึก

การนำ ความเกื้อกูล ในสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพมาวิเคราะห์เพื่ออ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์นี้ ผู้วิจัยได้เน้นไปที่เหตุก่อนว่าทำไมความหลากหลายจึงสำคัญ โดยวิเคราะห์หลักกำเนิด 4 ประการ และได้นำแนวคิดความเกื้อกูล สิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนเพื่อสนับสนุนและเสริมประเด็นในด้านความเกื้อกูล ว่ามี

ความเป็นรูปธรรมเป็นสากลมากพอที่จะใช้ในการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ และเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในแนวคิดความเกื้อกูล ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพใหม่ของความเกื้อกูล ผ่านการบริโภคในห่วงโซ่อาหารที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสมดุลในระบบนิเวศ ความเกื้อกูล ที่ไม่ได้หมายความถึงการช่วยเหลือ ทะนุถนอม แต่เป็นการเกื้อกูลเพื่อรักษาสมดุล เพื่อให้มีชีวิตรอดหรือการกินเพื่ออยู่ (อยู่รอด) ดังนั้น “ความเกื้อกูลแบบทางสายกลาง” จากจิตสำนึกโดยการพัฒนาตามหลักการแนวพุทธจะเป็นแนวทางเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างทางด้านแนวคิดในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้เหมาะสมและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เพื่อเสนอสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธและการอ้างเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

1.1 มนุษย์ควรตระหนักรู้ความจริงของธรรมชาติด้วยปัญญาและเหตุผล และเร่งพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา เพื่อตระหนักรู้และเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตแบบองค์รวม เข้าใจในระบบนิเวศที่สรรพสิ่งไม่ว่า พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างใช้ชีวิตแบบเกื้อกูลกัน เมื่อมนุษย์ก่อปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ จากปัญหาเหล่านั้นส่งผลกระทบกลับมาสู่ตัวเองด้วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักนิยาม 5 มี อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม จึงควรปฏิบัติตนตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อการตระหนักรู้ที่เกิดจากการมีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

1.2 ในการวิเคราะห์แนวคิดที่หลากหลายนั้น น่าจะมีประโยชน์ต่อผู้ศึกษา เพราะทำให้มองเห็นหลักการจริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพ หลักสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธ หลักจริยศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนที่มีแนวคิดความเกื้อกูล หรือที่ผู้วิจัยให้ทัศนะว่าเป็นการเกื้อกูล ในลักษณะการบริโภคหรือในห่วงโซ่อาหารตามระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิต

1.3 การให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันยังอยู่ในวงจำกัดของผู้ที่ให้คุณค่าสิ่งแวดล้อม และควรจะขยายวงกว้างมากไปกว่า หากการพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่นำมาอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิต ทำให้ธรรมชาติถูกทำลาย และวิถีชีวิตคนห่างไกลธรรมชาติ ดังนั้น มนุษย์ควรปรับแนวคิดต่อชีวิต โลก และธรรมชาติ เสียใหม่ รีบพัฒนาตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตใจ ไม่ให้มีจิตใจที่เสื่อมถอยด้านศีลธรรมเพื่อให้ทันโลกที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว และสามารถใช้เทคโนโลยีมาเพื่อเสริมสร้างการอนุรักษ์ได้อย่างดีและรวดเร็ว

1.4 องค์ความรู้ที่ผู้วิจัยนำเสนอเกี่ยวกับความเกื้อกูลนั้น เป็นการพยายามชี้ให้เห็นสิ่งแวดล้อมนิยมเชิงพุทธในทัศนะที่เข้าใจแนวทางการอนุรักษ์ คือการพอเพียง หรือการเกื้อกูลแบบทางสายกลาง ที่ได้จากการตระหนักรู้ถึงการที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่างเกื้อกูลในระบบห่วงโซ่อาหาร การวิเคราะห์หลักการแนวพุทธนี้สามารถแตกรายละเอียดได้ลงไปให้ลึกซึ้งได้อีก

ดังนั้น ผู้วิจัยหวังว่าผู้สนใจจะได้ศึกษาค้นคว้า ตลอดจนวิพากษ์วิจารณ์เพื่อสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ให้สมบูรณ์เพื่อสนับสนุนแนวทาง การอนุรักษ์และดำรงความมีอยู่ และความสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะการนำวิจัยไปใช้

ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เหตุมาจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่ได้สั่งสมขึ้นเรื่อย ๆ ตัณหามาพร้อมกับการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่นับวันจะทำให้มนุษย์ให้ความสนใจในสิ่งที่ออกจากธรรมชาติแวดล้อมขึ้นไปทุกวัน การพัฒนาจิตสำนึกเพื่อลดโลภะ โทสะ โมหะ ควรเริ่มทำให้เร็วที่สุดโดยเริ่มจากการให้ข้อมูลทางด้านจริยศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญ ควรมีการเปิดการเรียนการสอนเรื่องจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมหรือวิชาที่ขัดเกลาพัฒนาจิตใจด้านการอนุรักษ์ในสถาบันการศึกษาทุกระดับ

ดังนั้น การศึกษาข้อมูลพบว่าแนวการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพสามารถสรุปวิธีการแก้ไขได้ 2 ระยะ ได้แก่

1. ระยะสั้น คือ ลดการทำชั่ว โดยการสร้างระเบียบวินัย ให้การศึกษา เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการเสริมสร้างธรรมชาติสิ่งแวดล้อมใหม่ ช่วยกันดูแลให้ดีที่สุด สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีตามแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมแนวพุทธเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติในเบื้องต้น

2. ระยะยาว คือ สร้างตัวตนที่ดี ได้แก่ สร้างแนวคิด ทัศนคติ หรือกระบวนทัศน์ใหม่ มุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันกับความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดภาวะสมดุล เพื่อสันติสุขของมนุษย์และของโลก การสร้างการตระหนักรู้ที่อาจใช้เวลานานในการบ่มเพาะ แต่เป็นวิธีการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่ยั่งยืนที่สุด

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) วิเคราะห์จริยศาสตร์ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมนิยมในศาสนาอื่น

2) การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมแนวพุทธกับการอ้างเหตุผลเพื่อลดการล่าสัตว์ป่า

3) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมกับหลักอารยชนของพระพุทธโฆษาจารย์

4) วิเคราะห์สิทธิของสัตว์ผ่านมุมมองพุทธจริยศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

เนื่องน้อย บุญเนตร. (2537). **จริยธรรมสิ่งแวดล้อม: โลกทัศน์ในปรัชญาพุทธและปรัชญาตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ อินทองปาน. (2559). **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 36. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระสุทัศน์ กตสาโร (ประทุมแก้ว). (2556). การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). **ศัพท์ปรัชญา: พจนานุกรมอังกฤษ–ไทย โดยราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

วิจิตร คดเกี้ยว และ ประเวศ อินทองปาน. (2560). “การศึกษาวิเคราะห์อริยมรรคมีองค์แปดในปรัชญาพุทธศาสนาเถรวาทและความสมดุลทางนิเวศวิทยา.” **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,** 13(3).

Adom, D. et al. 2019. “The concept of biodiversity and its relevance to mankind: A short review. **Journal of Agriculture and Sustainability,** 12(2).

Arne, N. 1984. **A Defense of the Deep Ecology Movement: Environmental Ethics**. Utah: Gibbs Smith Publishing.

Capra, F. ***The Web of Life,*** An Anchor Book, New York, 1996, p. 177.

International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology, 10 (11): 14430–14434.

Jain, N. K. 2021. “From the roots to the soul: Exploring the significance of vegetation in Jainism.”

Le Duc, A. 2018. “A Framework for Buddhist environmentalism: The horizontal and vertical dimensions.” **International Journal of Buddhist Thought and Culture,** 28(1).

Merchant, C. 2010. Environmentalism**: From the Control of nature to Partnership.** (Online). https://nature.berkeley.edu/departments/espm/env-hist/Moses.pdf, June 10, 2023.

Schirrmeister B.E., Gugger M., Donoghue P.C. (2015). Cyanobacteria and the Great Oxidation Event: evidence from genes and fossils. **Palaeontology,** 58(5).

White, P. S. 2013. “Derivation of the extrinsic values of biological diversity from its intrinsic value and of both from the first principles of evolution.” **Conservation Biology,** 27 (6).